

KARTOGRAFICKÉ DIELA JÁNA MATEJA KORABINSKÉHO

Dagmar KUSEDOVÁ

Cartographic works of Ján Matej Korabinský

Abstract: Ján Matej Korabinský (1740-1811) made a significant contribution to Slovak and European cartography, especially notable – to the production of atlases. Our goal was to bring closer this Slovak personality, especially his cartographic work. In the foreword, an overview of works, which approximate Korabinský's masterwork alongside with his brief biography, is given. This is followed by a more detailed approach of the background and content of his most important cartographic works and geographic sources (lexicons) based on which he developed his maps. His works were distinctively thematically oriented on demographic, ethnographic, or economic and social geographically focused themes. Most information is referred to his most important cartographic work – A Handheld (handy) Atlas of Hungarian Kingdom dated 1804 (Korabinszky, 1804), which represents a unique masterpiece of his cartographic work, as well as his deep geographic knowledge of that day Hungary and Slovakia. In the following analysis of the form and content of the atlas we particularly relate to the works of Martinka (1961) and Pravda (2003). For this purpose, we digitised and analysed in more details the maps of the atlas covering the territory of Slovakia. Namely the construction of maps, used map symbols, cartographic expression methods and maps syntax (maps layers, their stratigraphic components and composition) were analysed.

Keywords: Ján Matej Korabinský/Johann Matthias Korabinsky, a handy atlas of Hungarian Kingdom from 1804, cartographic heritage of Slovakia, thematic map

Úvod

V roku 2011 uplynulo 200 rokov od úmrtia významnej slovenskej osobnosti – Jána Mateja Korabinského, geografa, historika, filológa, ale aj kartografa, ktorý výrazne prispel do slovenskej, ale aj európskej atlasovej tvorby. Kartografické diela tvoria výraznú časť Korabinského prác a zaslúžia si väčšiu pozornosť, než ako sa im dostávala doposiaľ. Cieľom príspevku je priblížiť najmä Korabinského kartografickú tvorbu.

1. Geograf a kartograf J. M. Korabinský (1740 – 1811)

Životu a dielu J. M. Korabinského sa venovalo viacero autorov. Martinka (1961) najrozsiahlejšie opisuje životnú púť, a najmä geografický a kartografický prínos Korabinského na podklade originálnych dobových materiálov, väčších alebo menších biografii iných autorov a druhotných prameňov. Kartograf J. Pravda mu vo svojom Stručnom lexikóne kartografie venuje osobitné heslo v časti Stručné dejiny kartografie vo vzťahu k územia Slovenska (Pravda, 2003, s. 265). Autormi kratších štúdií o Korabinskom boli Hanzlík (1984), Prikryl (1977, 1982, 1994) a Klein (2000). Osobitné heslo o ňom napísali Tibenský, resp. Lukniš v Encyklopédii Slovenska (1979, s. 164), heslo s rozsiahlou bibliografiou je aj v Slovenskom biografickom slovníku (1989).

Personálnu bibliografiu Korabinského približuje Repčák (1976) z fondov Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Z geografiek sa Korabinskému venovali krátkymi staťami Kandráčová a Michaeli (1997, 1998), zmienka o ňom je aj v Atlase krajiny Slovenskej republiky (2002). Dielo J. Korabinského ucelene približuje v internetových zdrojoch portál www.osobnosti.sk, ktoré spracovávala Tóthová (2004 – 2010).

Doc. RNDr. Dagmar KUSEDOVÁ, CSc., Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Mlynská dolina, 84215 Bratislava, e-mail: kusendova@fns.uniba.sk

Ján Matej Korabinský sa narodil 23.2.1740 v Prešove v učiteľskej rodine. Študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove, neskôr na lýceu v Bratislave (1756). Ako 20 ročný sa stal jeho profesorom (1760 – 1770). V rokoch 1770 – 1772 študoval teológiu, filozofiu a históriu na univerzite v Rintelne (Dolné Sasko). Pedagogické metódy a skúsenosti zbieral na viacerých školách v Česku a Nemecku. V Bratislave pôsobil s krátkymi prestávkami ako sociálny priekopník, pedagóg, vychovávateľ, ale najmä ako publicista a spisovateľ – encyklopedista až do svojej smrti. V Bratislave založil necirkevnú dievčenskú školu (1763 – 1768), bol zamestnancom a redaktorom známeho kníhkupectva a vydavateľstva J. M. Landerera, neskôr spolumajiteľom nakladateľstva Weber und Korabinskyscher Verlag. V rokoch 1773 – 1784 redigoval noviny Pressburger Zeitung, krátky čas aj týždenník Pressburgisches Wochenblatt. J. M. Korabinský stál pri zrode Presspurských Nowín. Zomrel v Bratislave 23.6.1811 vo veku 71 rokov (Martinka, 1961, Prikryl, 1994, Slovenský biografický slovník, 1989).

2. Geografické a kartografické diela Korabinského

Korabinský sa zapísal do dejín slovenskej vedy aj ako geograf a tematický kartograf. Ako lyceálny učiteľ mal blízko k regionálnemu zemepisu so zameraním na sociálne a ekonomické informácie. Jeho životná púť sa prekrýva s púťou Mateja Belu – zakladateľa slovenskej modernej vlastivedy a tvorcom viacerých encyklopedických geografických diel o Slovensku, Samuela Mikovíniho – zakladateľa slovenskej modernej kartografie a tvorcu prvých „presných“ máp miest a stolíc Slovenska. Žil v dobe najväčšieho rozmachu podrobného mapovania územia Slovenska, v dobe Jána Lipského – významného vojenského kartografa slovenského pôvodu podieľajúceho sa na prvom vojenskom mapovaní Uhorska (1763 – 1785). Výsledkom vojenského (josefínskeho) mapovania bolo prvé mapové dielo súvisle pokrývajúce aj územie Slovenska vyhotovené v rovnakej mierke (1 : 28 800), takmer rovnakou metódou a rovnakým znakovým systémom (vysvetlivkami). Geograficky ovplyvňovali Korabinského tvorbu aj diela J. Tomku-Sáskeho a J. Benczúra – riaditeľov lýcea, na ktorom v Bratislave študovala a učil (Martinka, 1961). Kartografický prínos Korabinského tkvie v jeho mapovej a atlasovej tvorbe.

2.1 Korabinského mapy

V mapovej tvorbe sa Korabinský orientoval na tematické mapy so sídelnou, demograficko-etnickou a dopravnou tematikou. Najvýznamnejšia je tematická mapa Uhorska z roku 1781 vydaná s finančnou podporou grófa F. Sečeního a M. Forgáča (*Novissima regni Hungariae potamographica et telluris productorum tabula quasi ethnographica mappa adiusta*) v mierke 1 : 1 mil. a rozmere 61 x 64 cm, ktorá je považovaná za prvú ekonomicko-geografickú a etnickú mapu Uhorska. Legenda k mape s takmer 90 znakmi zobrazuje polohu baní, kúpeľov, jaskýň, stredísk priemyslu a typy obcí podľa národnosti (Pravda, 2003, Martinka, 1961). Zaujímavosťou je, že mapu použil aj R. Townson ako prílohu svojej knihy o Uhorsku – *Travels in Hungary* (Townson, 1797).

Významná je Korabinského mapa Bratislavy a okolia (*Grundrisz der koeniglichen freyen kroening Stadt Prezsburg*) z roku 1781, ktorá bola prílohou monografickej práce o Bratislave. Ide o pôdorysnú mapu hradu a priláhlého okolia (Korabinský, 1990, Pravda, 2003). Tematickým zdrojom pre tvorbu máp boli Korabinského encyklopedicky zamerané diela, v ktorých sa snažil zachytiť faktografické informácie o obciach z územia Uhorska. V práci *Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778* – Uhorský almanach na rok 1778 (Korabinszky, 1778) opísal obce Uhorska po písmeno K. V najrozsiahlejšom diele z roku 1786 *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn Mit einer Postkarte* – Geograficko-historickom a tovarovom lexikóne Uhorska s poštovou mapou Uhorska (Korabinsky, 1786) opísal Korabinský miestopis takmer všetkých obcí a miest, resp. sídiel Uhorska aj podľa textových opisov krajiny vojenských máp. Vojenské opisy predstavujú dodnes dôležitý zdroj informácií o hospodárskej geografii Slovenska 18. storočia (Klein, 2003). Rozsah informácií ku každej obci nebol rovnaký, závisel od jej významu. Väčšie mestá majú širší opis histórie, resp. aj číselné údaje o obyvateľstve. Úplné heslo abecedne usporiadaných obcí obsahovalo opis týchto tém: názov obce, polohopis – stoličnú a okresnú príslušnosť, vzdialenosť od najbližšieho významného sídla alebo polohu na rieke, vlastníka obce, historické údaje o obci, etnický a konfesionálny charakter jej obyvateľov, bohatstvo obce – minerálne, rastlinné, živočíšne produkty, poľnohospodárske a priemyselné zameranie (manufaktúry, remeslá), výskyt liečivých a termálnych prameňov, sídlo úradov (soľný, poštový, daňový), umelecké a vedecké pamätihodnosti. Významný je viacjazyčný (nemecký, maďarský, latinský, chorvátsky, rumunský, slovenský)

register názvov miest a obcí. Register je aj dnes dôležitým zdrojom pre kartografickú nomenklatúru slovenských označení chotárov, ulíc, riek a ďalších geografických objektov. Aby Korabinský ušetril miesto v rozsiahlom rukopise, vydaný lexikón má 910 strán, používal v texte hesiel znaky a skratky (obr. 1). Významné je, že lexikón vznikol z iniciatívy samotného autora bez podpory úradov. Množstvo informácií získaval sám, a to štúdiom dobových materiálov, písomnými dotazníkmi, meraním na mapách, ale aj sieťou dopisovateľov. Napriek tomu ide o jeden z najrannejších a najrozsiahlejších encyklopedických zdrojov o obciach Uhorska. Podnietil vznik ďalších autorsky podobných dobových diel s podporou alebo bez „podpory“ vrchnosti (cirkev, štátu), ale jeho úroveň už nedosiahli (Martinka, 1961, Prikryl, 1994). Lexikón je považovaný za prvé syntetizujúce dielo o súvekom Uhorsku. Spolu s lexikónom Mateja Bela (Notitia Hungariae novae historico-geographica, 1735 – 1742) poskytuje najrozsiahlejšie historické a zemepisné vedomosti o Uhorsku 18. storočia. Práca sa stala inšpiráciou aj pre súčasný výskum z oblasti štatistiky (Vozárová-Strážayová, 1998), jazykovedy (Palkovič, 1965), geografie obyvateľstva (Mésároš, 1995). Často sa využíva v regionálnych geografických, historických alebo etnografických štúdiách (Benza, 1994).

E r k l ä r u n g			
der Zeichen und Abkürzungen			
welche			
hin und wieder vorkommen.			
Katholische Kirche	✠	Safr. und Flachsbau	☉
Griechisch unirt	✠	Fischerey, Saufen und	
Griechisch nicht unirt	✠	Forellenfang	☉
Evangelische	☉	Bremsenfang	☉
Reformirte	)	Links	l.
Judensynagoge	□	Rechts	r.
Postamt	⊕	Öfen	o.
Dreyßigstamt	[xxx]	Westen	W.
Salzamt	⊕	Norden	N.
Bienenzucht	⊕	Süden	S.
Schaafr. Vieh. u. Pferducht	⊕	Weilen	W.
Eichelmaßung	⊕	Komitat	K.
Sauerbrunn	⊕	Stunden	St.
Bad	⊕	Fluß	Fl.
Glashütte	Ω ober	Nord Nordost	N. No.
Siegel. Kohlen. und		Nord Nordwest	N. Nw.
Kalkbrennerey	△	Süd Südost	S. So.
Papier. Stampf. und		Süd Südwest	S. Sw.
Pulvermühlen	*	Ost Südost	O. So.
Getraid. und Sägmühlen	⊕	Ost Nordost	O. No.
Weinbau	⊕	West Südwest	W. Sw.
Tobackbau	⊕	West Nordwest	W. Nw.

Obr. 1 Vysvetlivky znakov a skratiek použitých v heslách Lexikónu (Korabinský, 1786)

Poštová mapa Uhorska bola pôvodne súčasťou lexikónu (obr. 2) so sieťou poštových trás, staníc, administratívnych hraníc a zobrazením reliéfu pomocou obrysův a šrafovaním pohorí. Korabinský vydal mapu neskôr (asi okolo roku 1791) aj samostatne pod názvom *Vorstellung des Königreichs Ungarn nach den Poststationen für Reisende*. Mapa bola v čase vydania jednou z najlepších v Uhorsku, lebo pri jej tvorbe čerpal informácie z máp 1. vojenského mapovania (Pravda, 2003, Slovenský biografický slovník, 1989).

Obr. 2 Poštová mapa z Lexikónu (Korabinský, 1786)

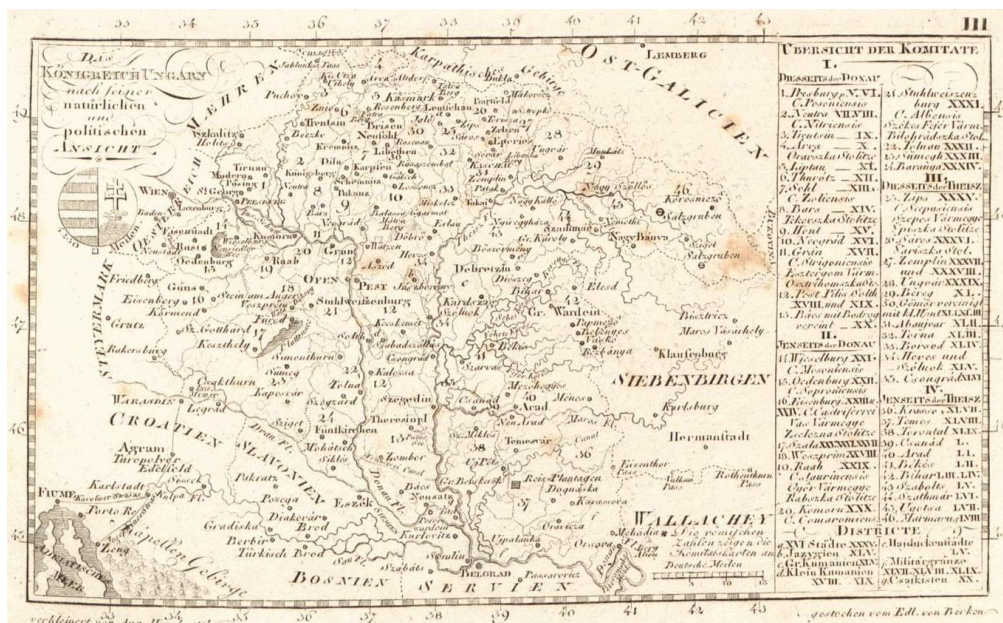
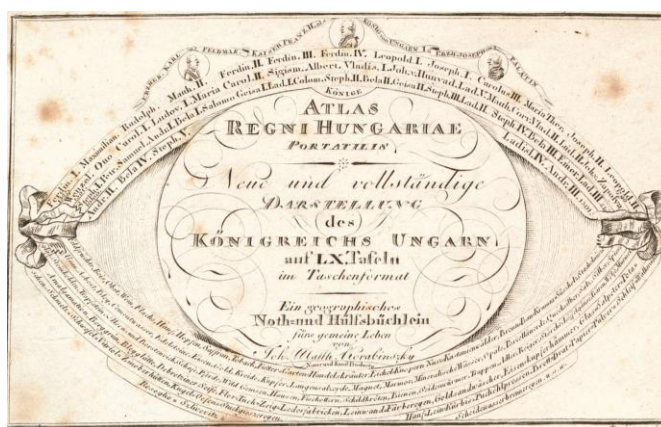
2.2 Korabinského atlas

Kartograficky najvýznamnejšou prácou Korabinského je *Atlas Regni Hungariae Portabilis Neue und vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln im Taschenformat* – Príručný, resp. vreckový atlas Uhorského kráľovstva (Korabinsky, 1804) vydaný vo Viedni. Kvalitnú kartografickú analýzu atlasu urobil Martinka (1961), Prykril (1977, 1982) a najnovšie Horňák (2013) s množstvom ilustrácií. Nasledujúce fakty pri hodnotení máp z územia Slovenska čerpáme aj z nich. Spolu s atlasom pripravoval Korabinský aj aktualizovaný a prepracovaný Lexikón obcí Uhorska, ktorý však nebol nikdy vydaný. Atlas bol vydaný ešte dvakrát po smrti autora, v roku 1817 a 1837. V porovnaní s podobnými atlasmi Uhorska iných autorov Korabinského atlas obsahoval mapy všetkých stolíc s výnimkou Sedmohradska.

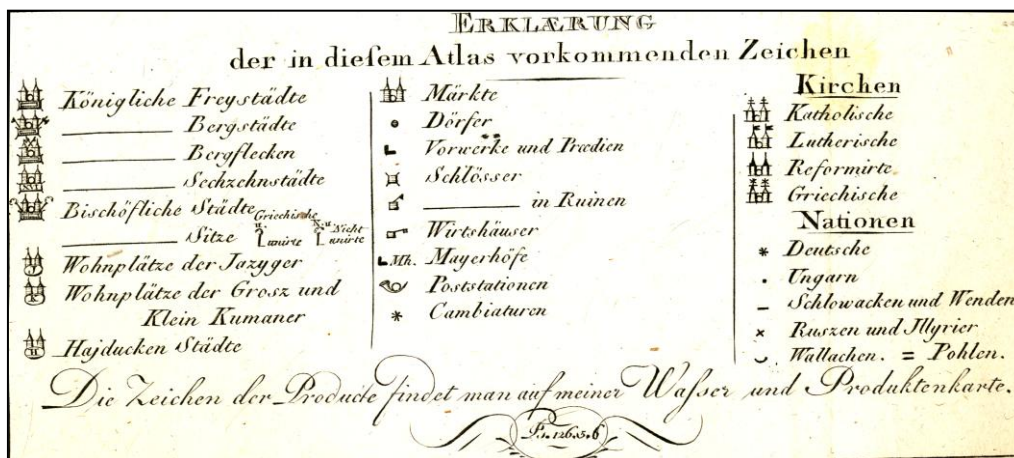
Korabinský pri tvorbe atlasu využil zrejme existujúce mapy stolíc, ako napr. Bratislavskej a Šopronskej (1747) Johanna Christoha Burgstallera, ale aj mapu Uhorska (*Geographische Charte des Königreichs Ungarn*) v mierke 1 : 192 000, na ktorej aj sám spolupracoval a ktorá vznikla z rokov 1782 – 1784 generalizáciou mapového obsahu 1. vojenského mapovania (Pravda, 2003, s. 226). Spolupráca s vojenskými kartografmi ukázala, že Korabinský bol zručným kartografom a uznávaným znalcom geografie Uhorska.

Jeden z analógových výtlačkov atlasu je v Slovenskej národnej knižnici. Zo súkromného zdroja sme digitalizovali mapy stolíc pokrývajúce dnešné územie Slovenska (24 bitový raster s rozlíšením 1600 dpi). Mapy sú vystavené v priestoroch Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (Ofúkaný, 2011). Atlas je dostupný (v horšej kvalite) aj na internete cez Digitalizačné centrum štátnej knižnice v Mníchove, a to na adrese: <http://daten.digitalle-sammlung.en.de/-db/0004/bsb00040656/images/index.html?id=00040656&fip=193.174.98.30&no=&seite=1>.

Pôvodná veľkosť máp v atlase je približne 170 x 115 mm. Mapové listy sú približne vo formáte A5. Autor udáva mierku zmenšenia, každá mapa (až na úvodnú poštovú a mapu Spišskej stolice) má zobrazenú grafickú dĺžkovú mierku v tvare delenej úsečky v nemeckých míľach – 1 míľa je približne 5 523 m. Mierka máp stolíc nie je jednotná, varíruje od 1 : 674 000 až do 1 : 806 000 (Martinka, 1961). Atlas má celkom 60 strán vrátane titulu, dvoch orientačných máp (obr. 3), jednostranového úvodu a záverečných dvoch strán s menným registrom geografických názvov a vysvetlivkami použitých znakov (obr. 4a, b), ktorých zoznam však nie je úplný. Korabinský použil aj niektoré znaky zo svojho lexikónu (obr. 1), viaceré použité znaky v mapách však v jeho vysvetlivkách k atlasu chýbajú (napr. znak jaskyňa, mlyn). Osobitne sú niektoré vysvetlivky znakov zobrazené na mape Turnianskej stolice (obr. 5). Aj napriek tomu sú mapy stolíc dobre čitateľné, pretože autor použil dostatočne názorné asociatívne piktogramové a obrázkové znaky. V úvode atlasu Korabinský nezaprel pedagóga, keď spomína príslovia: „Kto chce svoju vlasť milovať, musí ju aj poznať“.

Obr. 3 Titulná strana a prvá orientačná mapa Korabinského atlasu

Obr. 4a Korabinského vysvetlivky použitých znakov – originál

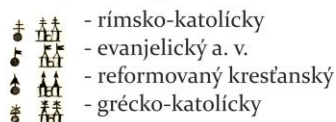
typy významných miest:

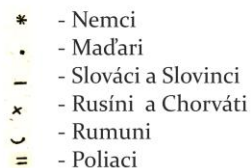
ostatné objekty:

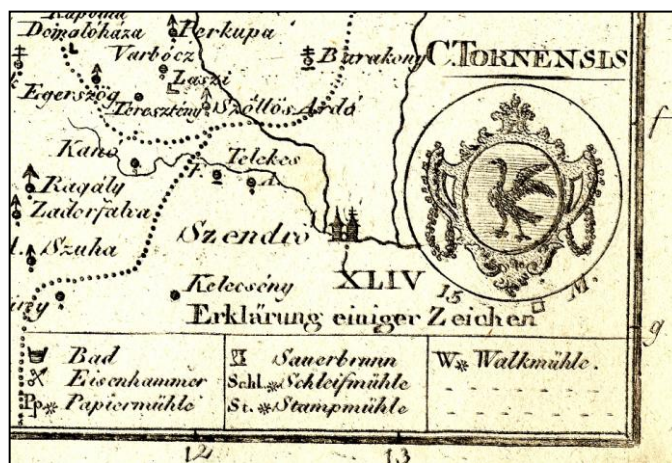
kostoly:

národy:

Obr. 4b Preklad niektorých vysvetliviek znakov

Obr. 5 Vysvetlivky na mape Turnianskej stolice

Prvé dve mapy atlasu sú orientačné a zobrazujú celé Uhorsko. Na prvej (*Das Königreich Ungarn nach seiner natürlichen und politischen Ansicht*) je orientačná mapa administratívnych celkov Uhorska (stolice s okresmi a dištrikty) s usporiadaným zoznamom názvov a označení podľa strán atlasu (obr. 3). Mapa obsahuje aj názvy okolitých štátnych útvarov, vybraných pohorí, administratívnych sídiel lokalizované ku kruhovému znaku a línie najvýznamnejších riek, areály vodných plôch a časť pobrežia Jadranského mora v juhozápadnej časti mapy. Len na tejto mape sú na ráme stupne geografickej šírky a dĺžky, počítané od základného poludníka na ostrove Ferro. Zemepisné súradnice presnosťou odpovedajú úrovni dobového astronomického merania poludníkov a geodetického merania. Postupy georeferencovania týchto starých máp sú tak zložitejšie. Druhá orientačná mapa Uhorska (*Postkarte des Königreichs Ung.*) je skôr schéma a zobrazuje líniovú sieť poštových ciest a staníc (uzly s názvom sídla), administratívne hranice a riečnu sieť s popisom. Označuje aj susedné štáty a more. Zaujímavosťou je, že chýba označenie miest dolného Považia od Trnavy po Žilinu, kde na toku Váhu nie je žiadna poštová cesta. Veľa miest a ciest je vyznačených za hranicou dobového Uhorska, ktoré boli súčasťou poštových trás (Viedeň – Brno – Holíč, Prešov – Bardejov – Dukla a ďalej na severovýchod, atď.).

Za úvodnými mapami nasledujú mapy 46 stolíc a 7 dištriktov Uhorska. Všetky mapy sú orientované na sever. Na stránke atlasu sú umiestnené na šírku alebo na výšku, v závislosti od tvaru územia stolice s uvedením dĺžkovej grafickej mierky. Na ráme je orientačné delenie so začiatkom v ľavom hornom rohu smerom vpravo (poradové čísla) a vľavo (písmená abecedy). Sú užitočné na vyhľadávanie názvov z menného registra na mape. Pod rámom sú na niektorých mapách uvedené mená autorov – Korabinského a autora rytiny mapy. Mená rytcov sú rôzne, napr. mapu Bratislavskej stolice vyryl medirytca PRIXNER Gottfried (1746 – 1819), ktorý sa podieľal aj na príprave ďalších mapových diel z územia Slovenska (Pravda, 2003, s. 277). Ďalšími uvádzanými medirytcami sú Johann Berken (von Ottendorff) a Samuel Czetter. Každá mapa obsahuje názov, prípadne aj znak stolice s názvom a vyznačením susedných stolíc. Na lepšiu orientáciu čitateľa je to vo forme rímskej číslice, ktorá odpovedá administratívne zoznamu z prvej úvodnej mapy.

Územie Slovenska je zobrazené na 24 mapách, tri stolice sú rozdelené na dve mapy s dostatočným prekrytom (západná a východná časť Nitrianskej stolice, severná a južná časť Bratislavskej, resp. Zemplínskej stolice). Korabinský znázornil etnickú štruktúru obyvateľstva figurálnymi znakmi a znakom kostola prijatú konfesiu v obci. Výskyt kostola príslušnej konfesie je znázornený nad kruhovým znakom obce a etnický (jazykový) charakter obce je pod ním (obr. 3). Názvy menších sídiel sú v jazyku prevládajúceho etnika, resp. v maďarčine alebo v nemčine, názvy mestských sídiel sú uvedené obvykle viacjazyčne. Mapy sú tak jedným z prvých ucelených diel zobrazujúcich etnické a konfesionálne pomery po vydaní Tolerančného patentu v roku 1781 Jozefom II. Na niektorých mapách národnostne zmiešaných stolíc (Nitrianska, Zvolenská, Šarišská, Gemersko-malohonská, Zemplínska) sú zoznamy názvov obcí vo viacerých jazykoch, najčastejšie v maďarskom, slovenskom a nemeckom. Autor rozlíšil viacej typov sídiel, podľa Martinka (1961) takmer 18 typov (kráľovské, stoličné, banské, apod.).

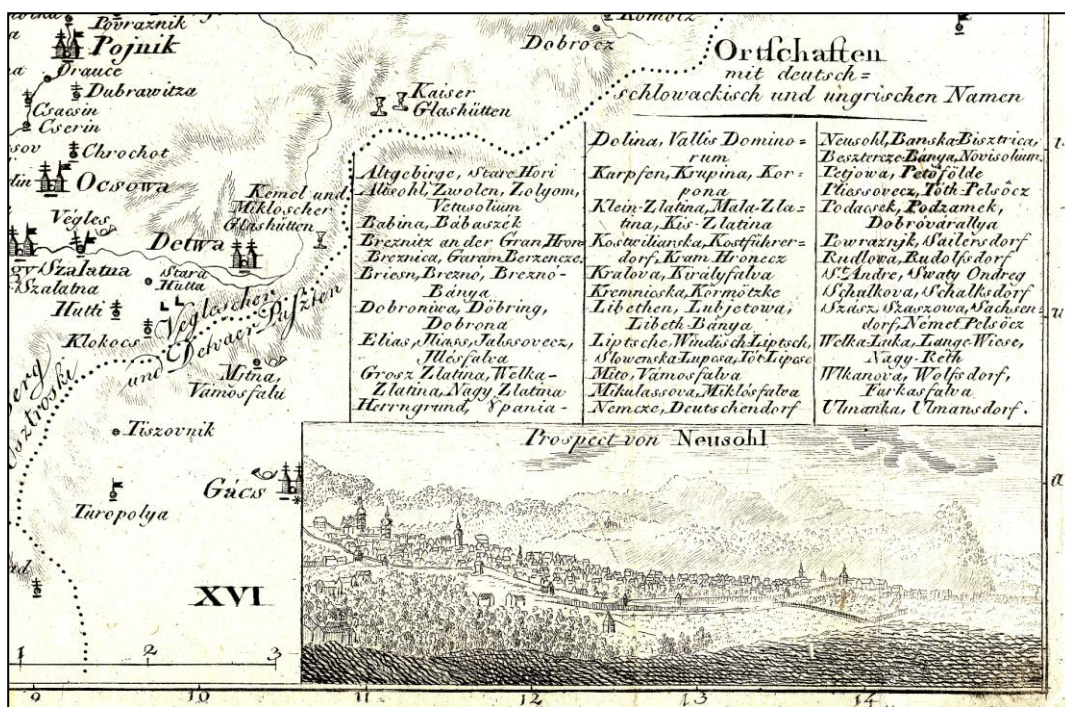
Význam Korabinského máp, ako prvého uceleného lexikálneho zoznamu sídiel Uhorska, je o to väčší, že v čase ich vzniku autor zrejme nedisponoval žiadnym podobným štatistickým zdrojom. V tom čase bol už urobený prvý Úradný lexikón osád Uhorska z roku 1773 (*Lexicon locorum regni Hungariae populosorum anno 1773 officioso confectum*), ktorý iniciovala panovníčka Mária Terézia (Kusendová a Paulovičová, 2009). Korabinský ho však ako zdroj neuvádza. Napriek tomu jeho atlas predstavuje „cenné“ a „úhladné“ dielo, ako uvádza Martinka (1961).

Okrem cenných demografických a sídelných informácií, z tzv. predštatistického obdobia uhorských, resp. slovenských dejín, obsahujú mapy aj hospodárske informácie. Na mape západnej časti Nitrianskej stolice je v oblasti Myjavy vyznačené kopaničiarske osídlenie, bane, hámre, sklárne v oblasti stolíc Slovenského Rudohoria. Zaujímavosťou je vyznačenie baní na antimón znakom (prekrižené banské kladivká) aj popisom (Antimonium) pod Kriváňom vo Vysokých Tatrách. Na viacerých mapách sú popri tokoch vyznačené rôzne hospodársky využívané mlyny, brody, ale aj také objekty, ako je napr. kanál (medzi Čiernou vodou a Dudváhom pri Sládkovičove – Dioszeg) alebo priehrada pri Polhore na Orave. Osobitne sú vyznačené znakom vinice, resp. názvom vinárske oblasti, kúpele, sady a aleje formou rôznych figurálnych znakov, resp. názvov (gaštanica) a iné.

Fyzicko-geografické objekty tvoria významný prvok všetkých máp, najmä vo forme znázornenia pohorí, riek a lesov. Pohoria zobrazil kopčkami alebo šrafami, len čiastočne pripomínajúce národné nové Lehmanove šrafy na zobrazenie reliéfu vo vojenských mapách, so snahou zachytiť výškovú a horizontálnu členitosť v oblasti vysokých pohorí. V niektorých mapách je to na úkor čitateľnosti ostatných znakov (Turčianska, Oravská stolica). Aj podľa Martinku (1961, s. 247) „Korabinský zaostal v znázorňovaní pohorí na svojich mapách“. Na viacerých mapách osobitne zobrazuje význačné vrcholy (Kriváň a Lomnický štít s nadmorskou výškou a ďalšie, ale už bez výšky – Volovec v Roháčoch, Čierny Kameň a Tlstú vo Veľkej Fatre, Kráľovu hoľu v Nízkyh Tatrách, Maguru na Orave a ďalšie) a solitérne vrchy s hradom, resp. zámkom (Likavský, Liptovský, Muránsky, Oravský, Zniev, Krásna hôrka). Na mapách Turčianskej a Liptovskej stolice, s takmer najpestrejšou paletou znakov a popisu, sú vyznačené jaskyne (Dúpna pri Rajci, Demänovská), doliny (Lubochnianska aj s vyznačením časovej dĺžky), horské sedlá (Čertova Svadba v Nízkyh Tatrách) a ďalšie prírodné objekty a útvary.

Mapy sú zaujímavé aj z umeleckého hľadiska. Na niektorých mapách sú znázornené graficky siluety (veduty) miest a hradov, napr. Bratislavy na oboch listoch stolice, Banskej Bystrice na mape Zvolenskej (obr. 6), resp. Budína na mape Ostrihomskej stolice. Kresličské majstrovstvo Korabinského je nesporné, ak si uvedomíme, koľko informácií dokázal vtisnúť do malého listu vreckového atlasu bez výrazného zníženia čitateľnosti obsahu mapy. Väčšina máp je dobre čitateľná s jasnou kresbou autora, ale hlavne vďaka kvalitnej medirytine.

Mapy v atlase sú významným reprezentantom dobových kartografických metód a postupov. Mapy stolíc znázorňujú stav poznatkov o uhorskej krajine na prelome 18. a 19. storočia, sú dôležitým demografickým prameňom o obyvateľstve tej doby, ktorý sa stáva aktuálny v súčasnom prúde rekonštrukcií a historických analýz starých mapových diel. V kombinácii s lexikografickými dátami sú stále nevyčerpatelným zdrojom pre historický výskum, či už geografický, kartografický alebo inak orientovaný.

Obr. 6 Veduta Banskej Bystrice na výreze mapy Zvolenskej stolice

Záver

Ján Matej Korabinský zanechal historické dielo, ktoré slúžilo ako vzor nasledovníkom na poli vlastivedného a geografického bádania v Uhorsku v 19. storočí (András Vályi, Martin Schwartner, Lászlo Nagy, Elek Fényes, Samu Borovszky). Je právom považovaný za zakladateľa slovenskej geografickej, resp. demografickej štatistiky (Slovenský biografický slovník, 1989) a tvorcu prvých sociálno-geografických tematických máp Uhorska, resp. Slovenska.

Ján Pravda v Predslove k svojmu Stručnému lexikónu kartografie (2003) poznamenáva: „Pri spracovaní historických hesiel pretrvávajú problém nedostatku hodnotiacich historicko-kartografických diel sprevádzaných problémom nepresnosti alebo nedostatku bibliografických informácií o mnohých významných osobnostiach a ich dielach“. Dúfajme, že vďaka aktuálnym výsledkom digitalizácie starých máp a atlasov, ale aj iných archívnych zdrojov, sa podarí sprístupniť unikátne diela pre cieľný historický výskum a získať z nich ďalšie informácie, ktoré sa v nich ukrývajú. Kartografické práce J. M. Korabinského si takýto cieľný výskum jednoznačne zaslúžia.

Autorka ďakuje Mgr. Jurajovi Majovi, PhD. za technickú pomoc pri tvorbe príspevku a spoluprácu pri realizácii stálej výstavy Korabinského atlasového diela, za ktorú patrí vďaka tiež Mgr. Ivici Kravjanskej z Pamiatkového ústavu Slovenskej republiky a Mgr. Zore Bakošovej z Generálneho biskupského úradu ECAV na Slovensku. Vďaka aj recenzentom za cenné a podnetné pripomienky. Príspevok vznikol za podpory grantovej výskumnej úlohy VEGA č. 1/0562/12.

Literatúra

- Atlas krajiny Slovenskej republiky* (2002). Bratislava (Ministerstvo životného prostredia SR a Esprit), s. 60.
- BENŽA, M. (1994). Čo vedel pán Korabinský o Záhori. *Historické podmienky formovania sa regionálnej kultúry*. Malacky (Záhorské centrum kultúry), s. 21-23.
- Encyklopédia Slovenska* (1979). III. Zväzok K-M. Bratislava (VEDA), s. 164.
- HANZLÍK, J. (1984). Život a dielo Jána Mateja Korabinského. In *Z dejín vied a techniky na Slovensku* 9. Bratislava (VEDA), s. 83-85.
- HORŇÁK, J. (2013). *Kartografická analýza Korabinského máp z Príručného atlasu Uhorského kráľovstva so zameraním na mapové znaky*. Bakalárska práca. Bratislava (Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra kartografie, geoinformatiky a DPZ), 65 s.
- KLEIN, B. (2000). Ján Matej Korabinský (1740-1811). *Historický zborník*, 10, 1, s. 204-206.
- KLEIN, B. (2003). *Významné mestá Slovenska na tajných mapách*. Bratislava (VEDA vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied), 160 s.
- KORABINSKY, J. M. (1786). *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon*. Preszburg (2. vydanie 1801) [online]. Vienna [cit. 2013-06-18]. Dostupné na: <http://books.google.sk/books?id=tdBLAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>
- KORABINSZKY, M. J. (1778). *Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778* [online] [cit. 2013-06-18]. Dostupné na: <http://books.google.sk/books?id=wHIMAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>
- KORABINSZKY, M. J. (1804). *Atlas Regni Hungariae portatilis. Neue und vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln im Taschenformat* [online]. Pressburg. [cit. 2013-12-06]. Dostupné aj na: <<http://sammlungen.ulb.uni-muenster.de/hd/content/titleinfo/1002884>>.
- KORABINSKY, J. M. (1990). Popis kráľovského, uhorského, hlavného, slobodného a korunovačného mesta Pressburg [online]. *Slovenský národopis*, 38, s. 595-609. [cit. 2013-06-18]. Dostupné aj na: <http://books.google.sk/books?id=ShUVAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>.
- KUSEDOVÁ, D., PAULOVÍČOVÁ, I. (2009). Národopisná mapa Uhorska od Alexeja I. Petrova. In *Historické mapy*. Bratislava (Kartografická spoločnosť SR a Slovenský národný archív), s.109-115.
- MARTINKA, J. (1961). Ján Matej Korabinský. *Geografický časopis*, 13, 4, s. 241-248.
- MÉSÁROŠ, J. (1995). Pramene a literatúra k vývoju národnostného zloženia obyvateľstva Uhorska v 18. a 19. storočí. *Historický časopis*, 43, 4, s. 628-650.
- MICHAELI, E. (1998) Neprávom zabudnutý polyhistor: medzi názvami novej univerzity v Prešove sa spomína aj meno Jána Mateja Korabinského. *Slovenská republika víkend*, 5, 3/12, s. 22.

- MICHAELI, E., KANDRÁČOVÁ, V. (1997). Velikán našej histórie: Ján Matej Korabinský – dôstojný nástupca P. J. Šafárika. *Prešovský večerník*, 8, 38 (27.02.1997), s. 6.
- OFÚKANÝ, M. (2011). *Výstava stoličných máp Jána Mateja Korabinského*. [online]. [cit. 2013-06-18]. Dostupné na: <<http://www.geoinformatika.sk/vystava-stolicnych-map-jana-mateja-korabinskeho>>.
- PALKOVIČ, K. (1965). Ján Matej Korabinský ako lexikograf. *Slovenská reč*, 30, s. 276-282.
- PRIKRYL, L. V. (1977). *Vývoj mapového zobrazenia Slovenska*. Bratislava (Veda vydavateľstvo slovenskej akadémie vied).
- PRIKRYL, L. V. (1982). *Slovensko na starých mapách*. Martin (Vydavateľstvo Martin).
- PRIKRYL, L. V. (1994). Ján Matej Korabinský (1740 – 1811). *Geografia – časopis pre základné, stredné a vysoké školy*, 2, 2, s. 61.
- PRAVDA, J. (2003). *Stručný lexikón kartografie*. Bratislava (Veda).
- REPČÁK, J. (1976). *Ján Matej Korabinský – personálna bibliografia*. Prešov (Štátna vedecká knižnica), 6 s.
- Slovenský biografický slovník* (1989). III. zväzok K-L. Martin (Matica Slovenská), s. 172.
- TOWNSON, R. (1797). *Travels in Hungary* [online]. London [cit. 2013-06-18]. Dostupné na: <http://books.google.sk/books?id=SNEBAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=sk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false>
- VOZÁROVÁ-STRÁŽAYOVÁ, L. (1998). Zakladateľ štatistickej geografie: Korabinský, Ján Matej, 1740 – 1811 – profily. *Slovenské národné noviny*, 9 (13), 40 (06.10.1998), s. 8.

S u m m a r y

Cartographic works of Ján Matej Korabinský

In 2011, we commemorated the 200th anniversary of death of the outstanding Slovak cartographer and geographer – Ján Matej Korabinský – one of those, who stood at the cradle of European cartography. In the past, Korabinský's works were analysed by Martinka (1961), Hanzlík (1984), Prikryl (1994), Klein (2000) and Pravda (2003). Korabinský's bibliography (1976) was compiled by Repčák (1976); it is also approximated in the Slovak Biographical Dictionary (*Slovenský biografický slovník*, 1989).

Korabinský's cartographic heritage, which has not been examined in detail, still forms a significant part of his works. These can be divided into maps and atlases. Generally, his map works were focused on thematic maps with urban, demographic, ethnographic, and transport themes. Most important of them are: the Map published in 1781 (*Novissima regni Hungariae potamographica et tellurium productorum tabula quasi Ethnographica mappa adiusta*) in 1:1 million scale, which represent one of the first economic-geographic and ethnographic maps of Hungary, a postal map of Hungary (*Vorstellung des Königreichs Ungarn nach den Poststationen für Reisende*) and a map of Bratislava and its surroundings from 1781, which was attached to the monograph of Bratislava (Korabinský, 1990, Pravda, 2003). Thematic sources for the production of these maps were derived from his own encyclopedic works, where he tried to capture factual information about municipalities on the territory of Hungarian Kingdom (*Almanach von Ungarn auf das Jahr 1778*, Korabinský 1778). The most outstanding and far-reaching is his geographic-historical and product lexicon of Hungary with the postal map of Hungary (*Geographisch-Historisches Lexikon von Produkten und Ungarn Mit einer Postkarte*, Korabinský, 1786) that describes the topography of almost all villages and towns of Hungary (Figs. 1 and 2).

Cartographically, the most important work of Korabinský is the atlas – *Atlas Regni Hungariae Portabilis Neue und Vollständige Darstellung des Königreichs Ungarn auf LX Tafeln im Taschenformat* – a handy atlas of Hungarian Kingdom dated 1804, which was based on the data from the mentioned lexicon (Korabinský, 1804). From this atlas we have digitised those maps of counties, which form today's territory of Slovakia to analyse and present their contents in more details. The original size of maps is about 170 x 115 mm and the size of the atlas sheets is of A5 format. Graphic scale of reduction is in German miles (5,523 meters), scale maps of counties vary from about 1 : 674,000 to 1 : 806,000 (Martinka, 1961). On the whole, the atlas contains nearly 60 pages including the title one (Fig. 3), one-page introduction, and the final two pages with the registry of geographical names and the legend of used symbols (Fig. 4a, 4b). Some of them are also explained in the map of the Turňa county (Fig. 5). The legend is not complete, yet easy to read, maps of counties contain sufficient visual and associative pictorial symbols. The first two general maps present the whole territory of Hungary. The first general map (*Das Königreich Ungarn und nach seiner natürlichen politischen Ansicht*) shows administrative units and settlements of Hungary and their list, the names of surrounding countries, mountain systems and river networks (Fig. 3). Only this map contains geographical latitude and longitude (by Ferro). The second general map of Hungary (*Postkarte des Königreichs Ung.*) shows the line network of post roads and stations, administrative boundaries and river network with their description. The maps of 46 counties and 7 districts of Hungary with the top-oriented North follow. On the frame of the maps of counties there is the indicative division to find the relevant geographical names listed in the register. Some maps bear the

names of their authors in the bottom – Korabinský's and a relevant copper engraver (Prixner Gottfried, Johann von Ottendorff Berken, or Samuel Czetter). Each map contains the name or coat of arms of a county, depicting neighbouring counties for better orientation.

The territory of Slovakia is shown in 24 maps. The figural symbols display the ethnic (linguistic) structure of population and the presence of churches in villages according to dominating creed (Fig. 4). The names of smaller settlements are given in the language of a dominant ethnic group but generally they are in Hungarian or German, while the names of cities are multilingual. Some maps of counties with ethnically mixed population (of Nitra, Zvolen, Saris, Gemer-Malohont, Zemplén) contain multilingual names of municipalities. Korabinský distinguished nearly 18 types of settlements attaching them a specific sign - royal, mill, mining, etc. (Martinka, 1961). Additionally to demographic and residential information, maps are enriched with economic information – showing mines, mills, glass factories, paper-mills, fords, resorts, or orchards in various interesting figural symbols. Physical and geomorphological elements are significant in all maps, representing mountains, rivers and forests in varied forms. Mountains are portrayed as scoops, or are shaded in an attempt to capture the height and horizontal dissection of high mountains. These sketches are sometimes drawn at the expense of other symbols (e.g. maps of the Turiec and Orava counties). Many maps display significant landmarks, e.g. hills with castles on the top of them, caves, valleys, and mountain saddles.

Maps are also valuable from the artistic point of view. Some maps contain graphic silhouettes (views) of cities and castles, for example Bratislava, Banská Bystrica (Fig. 6), Buda. Mostly due to clear author's drawing but also thanks to precise copper engraving maps are easy to read.

Korabinský's maps of counties present the state of knowledge of Hungarian kingdom at the turn of the 18th and 19th centuries. Their content is important from socio-economic and especially demographic and ethnographic points of view showing Slovakia's population at that time. His maps are an outstanding representation of that day cartographic methods, procedures and techniques. The Atlas and maps, as well as encyclopedic work of J. M. Korabinský, became a notable source of data in current trends of reconstruction and historic analyses of old map series.

Fig. 1 The legend of symbols and abbreviations used in the Lexicon entries (Korabinský, 1786)

Fig. 2 A postal map from the Lexicon (Korabinský, 1786)

Fig. 3 The title page and the first general map of the Korabinský's Atlas

Fig. 4 Korabinský's legend in his Atlas (4a) and its Slovak translation (4b)

Fig. 5 The legend in the map of the Turňa county

Fig. 6 A silhouette of the town of Banská Bystrica in a the map section of the Zvolen county